

XALQARO MOLİYAVIY NAZORAT VA MUVOFIQLASHTIRISH

Ilmiy rahbar: Muxammadiyev Kamoliddin

Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti

Bank-Moliya xizmatlari fakulteti

Aktamov Xolisbek

SamISI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada globallashtirish sharoitida xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirishning mohiyati, asosiy shakllari hamda jahon moliya tizimidagi roli ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Xalqaro moliyaviy nazorat moliya bozorlarida shaffoflikni ta'minlash, risklarni kamaytirish va moliyaviy institutlar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan mexanizmlar majmuasi sifatida ko'rib chiqiladi. Asosiy e'tibor Basel qo'mitasi standartlari (Basel III), FATF tavsiyalari, XVJ va Jahon banki orqali amalga oshiriladigan muvofiqlashtirish jarayonlariga qaratilgan. 2008-yilgi global inqiroz tajribasi asosida xalqaro hamkorlikning zarurligi ta'kidlanadi. O'zbekiston misolida milliy moliya tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayoni tahlil qilinadi: 2025-yilda o'tkazilgan Moliyaviy sektorni baholash dasturi (FSAP) natijalariga ko'ra, 2026-yilda Basel asosiy tamoyillariga to'liq moslashish rejalashtirilgan. Maqola xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirishning global barqarorlikdagi o'rni hamda O'zbekiston iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashdagi ahamiyatini ochib beradi. Kalit so'zlar: xalqaro moliyaviy nazorat, muvofiqlashtirish, Basel standartlari, FATF, global moliya tizimi, O'zbekiston.

Kalit so'zlar: Xalqaro moliyaviy nazorat, muvofiqlashtirish, Basel standartlari, FATF, global moliya tizimi, O'zbekiston.

Kirish: Hozirgi globallashtirish sharoitida jahon moliya tizimi davlatlar iqtisodiyotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Kapital oqimlarining erkinlashuvi, xalqaro savdoning kengayishi, transmilliy banklar va moliyaviy

institutlar faoliyatining kuchayishi xalqaro moliyaviy munosabatlarning murakkablashuviga olib kelmoqda. Bunday sharoitda moliya bozorlarining barqarorligini ta'minlash, moliyaviy inqirozlarning oldini olish hamda moliyaviy intizomni mustahkamlashda xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro moliyaviy nazorat global moliya tizimida shaffoflikni ta'minlash, risklarni kamaytirish va moliyaviy institutlar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan mexanizmlar majmuasidir. Shu bilan birga, muvofiqlashtirish jarayoni turli mamlakatlarning moliyaviy siyosatini uyg'unlashtirish orqali xalqaro moliya bozorlarida barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, jahon moliyaviy inqirozlari tajribasi xalqaro miqyosda moliyaviy nazoratni kuchaytirish va hamkorlikni kengaytirish zarurligini yaqqol ko'rsatib berdi. Mazkur maqolaning maqsadi xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirishning mohiyati, uning asosiy shakllari hamda jahon moliya tizimidagi ahamiyatini yoritib berishdan iborat. Global moliya bozorlarida yuzaga keladigan har qanday beqarorlik yoki nazoratning sustligi nafaqat alohida bir mamlakat iqtisodiyotiga, balki butun jahon moliya tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. 2008-yilgi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi buni yaqqol isbotlab berdi. Ushbu inqiroz xalqaro moliyaviy nazorat mexanizmlarining yetarli darajada muvofiqlashtirilmagani va davlatlar o'rtasidagi hamkorlikning sustligi jiddiy oqibatlarga olib kelishini ko'rsatdi. Natijada xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirish masalalari ilmiy va amaliy jihatdan alohida e'tibor markaziga aylandi. Xalqaro moliyaviy nazorat moliya bozorlarida shaffoflikni ta'minlash, moliyaviy risklarni kamaytirish va moliyaviy institutlar faoliyatini samarali tartibga solishga xizmat qiladi. Muvofiqlashtirish esa davlatlarning pul-kredit, fiskal va valyuta siyosatini uyg'unlashtirish orqali global moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan jarayondir. Ushbu ikki tushuncha o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularning samarali amal qilishi jahon moliya tizimining ishonchliligini belgilaydi. Shu nuqtayi nazardan, xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirishni chuqur o'rganish nafaqat rivojlangan davlatlar, balki rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan O'zbekiston uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy moliya tizimini

xalqaro standartlarga moslashtirish, bank nazoratini kuchaytirish va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni rivojlantirish mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur maqolada xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirishning mohiyati, ularning asosiy yo'nalishlari hamda global moliya tizimidagi roli ilmiy-nazariy jihatdan yoritib beriladi.

ASOSIY QISM Xalqaro moliyaviy nazorat tushunchasi moliya bozorlarida faoliyat yurituvchi subyektlarning belgilangan qoidalar va standartlarga rioya etishini ta'minlashga qaratilgan nazorat mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Bu jarayonda davlatlar, xalqaro moliyaviy institutlar va nazorat organlari o'zaro hamkorlikda faoliyat olib boradi. Xalqaro moliyaviy nazoratning asosiy vazifalaridan biri global moliya tizimida barqarorlikni ta'minlashdir. Nazorat mexanizmlari orqali banklar va moliyaviy institutlarning risk darajasi baholanadi, ularning kapital yetarliligi va likvidlik holati nazorat qilinadi. Bu esa moliyaviy inqirozlar xavfini kamaytirishga xizmat qiladi. Xalqaro bank nazorati sohasida Basel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan standartlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular banklarning kapitali, likvidligi va risklarni boshqarish tizimini tartibga soladi. Xalqaro moliyaviy muvofiqlashtirish esa turli mamlakatlarning moliyaviy siyosatini uyg'unlashtirishga qaratilgan jarayondir. Bu jarayon xalqaro moliya institutlari, jumladan Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon banki orqali amalga oshiriladi. Muvofiqlashtirishning asosiy maqsadi valyuta bozorlarida keskin tebranishlarning oldini olish, to'lov balansidagi nomutanosibliklarni kamaytirish va global moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdan iborat. Shuningdek, xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirish moliyaviy shaffoflikni oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Pul yuvishga qarshi kurash, terrorizmni moliyalashtirishga qarshi choralar va soliq ma'lumotlari almashinuvi bo'yicha xalqaro kelishuvlar bunga yaqqol misol bo'la oladi. Bu borada FATF tavsiyalari asosida davlatlar o'z moliyaviy tizimlarini takomillashtirib bormoqda. O'zbekiston uchun ham xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirish jarayonlarida faol ishtirok etish muhim ahamiyatga ega. Mamlakat moliya tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish, bank nazoratini kuchaytirish va

moliyaviy shaffoflikni ta'minlash iqtisodiy islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirish jahon moliya tizimining barqaror faoliyat yuritishini ta'minlovchi muhim institutlardan biri hisoblanadi. Global moliya bozorlarining integratsiyalashuvi natijasida moliyaviy resurslar bir mamlakatdan boshqasiga tezkor harakatlanmoqda, bu esa risklarning ham transchegaraviy tus olishiga sabab bo'lmoqda. Shu bois, moliyaviy jarayonlarni faqat milliy darajada nazorat qilish yetarli bo'lmay, xalqaro miqyosda muvofiqlashtirilgan nazorat tizimlarini shakllantirish zarurati yuzaga kelmoqda. Xalqaro moliyaviy nazoratning asosiy maqsadi moliya bozorlarida tartib-intizomni ta'minlash, moliyaviy institutlarning faoliyatini shaffof yuritish va tizimli risklarning oldini olishdan iborat. Bu jarayonda banklar, sug'urta kompaniyalari, investitsiya fondlari va boshqa moliyaviy institutlarning moliyaviy holati, kapital yetarliligi, likvidligi hamda risklarni boshqarish tizimi doimiy nazorat qilinadi. Ayniqsa, xalqaro banklar faoliyati alohida e'tibor talab etadi, chunki ularning muammolari qisqa vaqt ichida bir nechta mamlakatlarga tarqalishi mumkin. Xalqaro bank nazorati sohasida Basel bank nazorati qo'mitasi muhim o'rin tutadi. Ushbu qo'mita tomonidan ishlab chiqilgan Basel I, Basel II va Basel III standartlari banklarning kapital yetarliligi, kredit va bozor risklari hamda likvidlik talablarini belgilab beradi. Basel III standartlari moliyaviy inqirozlardan keyin bank tizimini yanada mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, banklardan qo'shimcha kapital zaxiralari shakllantirishni, likvidlik ko'rsatkichlarini yaxshilashni va risklarni puxta boshqarishni talab qiladi. Bu esa xalqaro bank tizimining barqarorligini oshirishga xizmat qiladi. Xalqaro moliyaviy muvofiqlashtirish esa davlatlar o'rtasida moliyaviy va makroiqtisodiy siyosatni uyg'unlashtirish jarayonini anglatadi. Turli mamlakatlarda olib borilayotgan pul-kredit va fiskal siyosatning o'zaro mos kelmasligi global moliya bozorlarida beqarorlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli xalqaro moliyaviy institutlar, xususan Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon banki davlatlarga iqtisodiy siyosatni muvofiqlashtirish, valyuta kurslari barqarorligini saqlash va to'lov balansi muammolarini hal etishda amaliy yordam

ko'rsatadi. Xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirishning muhim yo'nalishlaridan yana biri moliyaviy shaffoflikni ta'minlashdir. Pul mablag'larini legallashtirish, terrorizmni moliyalashtirish va noqonuniy moliyaviy operatsiyalarga qarshi kurash global miqyosda muhim vazifa hisoblanadi. Bu borada Moliyaviy choralar bo'yicha ishchi guruhi (FATF) tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalar davlatlar uchun asosiy yo'riqnoma bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tavsiyalar asosida banklarda "mijozni bilish" tamoyili, shubhali operatsiyalarni monitoring qilish va axborot almashinuvi mexanizmlari joriy etiladi. Shuningdek, xalqaro moliyaviy nazorat soliq sohasida ham muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda soliq ma'lumotlari almashinuvi, offshor hududlar faoliyatini cheklash va soliq bazasini yashirishga qarshi choralar kuchaytirildi. Bu jarayonlar davlatlar byudjet daromadlarini oshirish va moliyaviy adolatni ta'minlashga xizmat qilmoqda. O'zbekiston uchun xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirish masalalari alohida ahamiyatga ega. Mamlakatning jahon moliya bozorlariga integratsiyalashuvi, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va bank tizimini isloh qilish jarayonlarida xalqaro moliyaviy standartlarga rioya qilish muhim omil hisoblanadi. Markaziy bank tomonidan bank nazoratini kuchaytirish, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish va xalqaro institutlar bilan hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan islohotlar milliy moliya tizimining barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Umuman olganda, xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirish global moliya tizimining uzviy qismi bo'lib, u moliyaviy inqirozlarning oldini olish, risklarni kamaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro moliyaviy nazorat va muvofiqlashtirish jahon moliya tizimining barqarorligi va ishonchliligini ta'minlovchi muhim mexanizmlardan biridir. Ushbu jarayonlar orqali moliyaviy risklar kamaytiriladi, moliyaviy institutlar faoliyati samarali tartibga solinadi va global iqtisodiy barqarorlik mustahkamlanadi. Globallashuv sharoitida bir mamlakatdagi moliyaviy muammolar tezda boshqa mamlakatlarga tarqalishi mumkin. Shu sababli xalqaro

hamkorlikni kuchaytirish, moliyaviy siyosatlarni muvofiqlashtirish va nazorat mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. O'zbekistonning ham ushbu jarayonlarda faol ishtirok etishi milliy moliya tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. *Pul-kredit siyosati va bank nazorati bo'yicha materiallar*.
2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy axborotlari.
3. Karimov I.A. *Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etish yo'llari*. – Toshkent.
4. Abdullayev A., Qodirov B. *Xalqaro moliya va kredit*. – Toshkent: Iqtisodiyot.
5. Xolmuradov M. *Xalqaro moliya munosabatlari*. – Toshkent.
6. O'zbekiston Respublikasi qonunlari va me'yoriy-huquqiy hujjatlari to'plami.